

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR KREATIVLIGINI
RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK IMPROVIZATSIYANI
QO‘LLASHNING ZARURLIGI

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ИМПРОВИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОСТИ У БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ

THE NEED TO APPLY PEDAGOGICAL IMPROVISATION IN THE
DEVELOPMENT OF THE CREATIVITY OF FUTURE TEACHERS

Sherqulova Shaxloxon Shuxrat qizi
Chirchiq davlat universiteti, magistri

Шеркулова Шахлохон Шухрат кызы
магистранка Чирчикского государственного университета

Sherqulova Shaxloxon Shuxrat kyzy ,
Master's student at Chirchik State University,

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik improvizatsiyaning ko‘nikma va malakalari ijtimoiy va gumanitar fanlarni o‘qitishda alohida ahamiyat kasb etishi, pedagogik improvizatsiyaning mazmun va mohiyati, o‘qituvchini pedagogik jihatdan improvizatsiya qilishining ahamiyati, improvizatsiyaning maqsadi, Adabiyotlar tahlili va pedagogik tajriba-sinov ishlarning birinchi bosqichi yakuni tahliliga ko‘ra, kreativlik xususiyatlari va bo‘lajak o‘qituvchilar kreativligini rivojlantirishda pedagogik improvizatsiyani qo‘llashning zarurligi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik improvizatsiya, ko‘nikma, malaka, pedagogik jihatdan improvizatsiya qilish, improvizatsiyaning maqsadi, kreativlik xususiyatlari, bo‘lajak o‘qituvchilar

Аннотация: В данной статье особое значение приобретают умения и навыки педагогической импровизации в преподавании социальных и гуманитарных дисциплин, содержание и сущность педагогической импровизации, значение педагогической импровизации учителя, цель импровизации, согласно анализу литературы и анализу итогов первого этапа педагогической опытно-пробной работы, креативность особенности и необходимость применения педагогической импровизации в развитии творческих способностей будущих педагогов дается научное обоснование.

Ключевые слова: педагогическая импровизация, умение, квалификация, педагогическая импровизация, цель импровизации, особенности креативности, будущие педагоги

Abstract: In this article, the skills of pedagogical improvisation in teaching social and humanitarian disciplines, the content and essence of pedagogical improvisation, the importance of teacher's pedagogical improvisation, the purpose of improvisation, according to the analysis of literature and the analysis of the results of the first stage of pedagogical experimental work, creativity, features and the need to use pedagogical improvisation in the development of creative abilities of future teachers acquire special importance. teachers are given a scientific justification.

Keywords: pedagogical improvisation, skill, qualification, pedagogical improvisation, the purpose of improvisation, features of creativity, future teachers

Kirish

Pedagogik improvizatsiyaning ko'nikma va malakalari ijtimoiy va gumanitar fanlarni o'qitishda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu darslar o'qituvchi-talabalarning o'zaro muloqoti va noan'anaviy o'qitish usullaridan foydalanish bilan xarakterlanadi.

O'qituvchining pedagogik jihatdan improvizatsiya qilish qobiliyati ta'limning hayot bilan aloqasining didaktik tamoyillarini ro'yobga chiqarishga, uni individuallashtirishga ko'maklashadi. Pedagogik improvizatsiya hamkorlik pedagogikasining ajralmas qismiga aylanishi lozim, chunki u axborot hajmining tez

sur'atlar bilan o'sishi sharoitida bugungi kunda ayniqsa muhim bo'lgan o'quvchilarning ijodiy bilish faoliyatini faollashtirishga yordam beradi.

O'qituvchi o'z faoliyatida improvizatsiya elementlarini o'z ichiga olgan holda ijod qilishi mumkin. Ushbu faoliyatning obyektiv shart-sharoitlari dinamikasi o'qituvchilarga ko'proq yangi vazifalarni taqdim etadi, doimiy o'zgaruvchan vaziyatlarni tez tahlil qilish va baholashni talab qiladi va tez-tez tezkor qarorlar qabul qiladi va amalga oshiradi. Shu nuqtai nazardan improvizatsiya doimiy va zaruriy xususiyat va shu bilan birga ijodiy faoliyatning o'ziga xos tarkibiy qismi bo'lib, busiz ikkinchisining iloji yo'q.

Har qanday inson faoliyatida muqarrar ravishda ikki daraja - stereotip va improvizatsion mavjud. Agar birinchisi o'zgarmaydigan sharoitdagi narsada aks ettirish sifatida faoliyatga barqarorlik bersa va insonlar tajribasi ifodasi bo'lib xizmat qilsa, uning improvizatsion xususiyati insonning o'zgaruvchan sharoitdagi xatti-harakatlarini qayta qurish qobiliyatini aks ettiradi. Bu darajalar real hayotda turli nisbatlarda bo'lishi va bir-biri bilan ma'lum ziddiyatlarga kirishishi, uning rivojlanishini hamda shu faoliyat subyektining rivojlanishini ta'minlashi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Hozirgi kunda pedagogik improvizatsiyani o'rganishga katta e'tibor berilmoqda va (V.A.Kan-Kalik [1], L.P.Kachalova [2] va T.I.Bocharova [3] boshqalar) tomonidan improvizatsion komponentlarning muhim roli qayd etilgan.

Pedagogikada improvizatsiya o'qituvchining subyektiv-hissiy sohasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, "Ijodiy farovonlik" va "Pedagogik ijodkorlik jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan muloqot san'ati" V.A.Kan-Kalik [1], shuningdek, o'quv jarayonining tarkibiy qismlarini amalga oshirish va tuzatish vositasi sifatida (L. Y.Berikxanova) qaraladi [4].

Bugungi kunda V.A.Kan-Kalik [1], G.N.Sudjenko [5], L.Y.Berikxanova [4], T.N.Sherbakova [6] va boshqalarning ilmiy ishlari pedagogik improvizatsiyaga bag'ishlangan.

Shu bilan birga, mavjud ma'lumotlarga ko'ra, ko'pgina o'qituvchilar improvizatsiyani ta'lim va tarbiyaning samarali vositasi sifatida bilishmaydi, bu esa ularning aqliy va ijodiy salohiyatini sezilarli darajada kamaytiradi.

oliy o'quv yurtlarida pedagogik ijodkorlik bo'yicha maxsus kurslar va maxsus seminarlar o'tkazilmoqda. Shunga qaramasdan tadqiqod ishi tajriba sinov ishlarining

birinchi bosqichida umumta'lim maktablarida va oliy ta'lim muassasalarida ijodkor o'qituvchilar yetishmovchiligi kuzatildi.

Demak, individual jihatlarni va pedagogik ijodning butun mehanizmini chuqur bilmasdan turib, uni uzluksiz ta'lim tizimida samarali rivojlantirish mumkin emas. Biroq, uning ayrim eng muhim tarkibiy qismlari, xususan, pedagogik improvizatsiya hali kam o'rganilgan.

Muhokama

Pedagogik improvizatsiyada o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda improvizatsiyasi ularning qobiliyatlari va ijodkorligini amalga oshirishga imkon beradi. Pedagogik improvizatsiya pedagogik jarayonning samaradorligi bilan bevosita bog'liq. Mahoratli improvizatsiya natijasida yuzaga keladigan muvaffaqiyat vaziyati o'qituvchi kasbiga ijodiy yondashuvni shakllantiradi, yosh o'qituvchining fobiyalarini va ular bilan bog'liq holda yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etadi, natijada ularda kasbiy faoliyatiga bo'lgan munosabatni yomonlashishi, kasb tuyg'usini yo'qotishga olib kelishi mumkin.

Improvizatsiya (lot. improvisus — kutilmagan, bexosdan) — she'r, musiqa va boshqalarni oldindan tayyorgarliksiz, ijro davomida ijod etish; aktyor o'yinida bexosdan paydo bo'ladigan ilhom, ijodiy fantaziya, ruhiy ko'tarinkilik, fikr, so'z, ohang va tasvirning erkinligi [7]. Aktyor o'yinidagi improvizatsiya ijro etilayotgan rolni jonlantiradi, unga yangi ma'no beradi. Pedagogik improvizatsiya-o'qituvchi dars yoki muloqot jarayonida kutilmagan pedagogik qaror topadi va uni deyarli darhol amalga oshiradi.

Pedagogik improvizatsiya - pedagogning pedagogik muloqot jarayonida amalga oshiriladigan, oldindan mulohaza yuritmasdan, maslahatlashmasdan olib boriladigan faoliyatdir.

Improvizatsiyaning maqsadi ta'lim va ta'limning o'ziga xos sharoitida yangi yechimni topishdir. Improvizatsiyaning mohiyati rivojlanayotgan pedagogik vazifalarga tez va moslashuvchan javobdir.

Improvizatsiya o'qitishda formalizmni bartaraf etish vositalaridan biridir. Pedagogik improvizatsiya qobiliyatini o'zlashtirish pedagogik mahoratga ko'tarilish usullaridan biridir. U o'qituvchining umumiy madaniy va kasbiy tayyorgarligi, mavzuga oid bilimlari, pedagogika va pedagogik psixologiya, rivojlangan pedagogik mahorat,

pedagogik takt va boshqalarga asoslanadi.; ijodiy dominanta, ya'ni rivojlangan diqqat, tasavvur, sezgi, ijodiy izlanish va ilhomlanish holati alohida ahamiyatga ega.

Pedagogik improvizatsiya lotincha improvisus – soʻzidan olingan boʻlib, “kutilmagan”, “kutilmaganda” degan maʼnolarni anlatadi.

Improvizatsiya taʼlim va taʼlimning oʻziga xos sharoitida yangi yechimni topishdir. Improvizatsiyaning mohiyati rivojlanayotgan pedagogik vazifalarga tez va moslashuvchan javobdir. Improvizatsiyada oʻqituvchining shaxsiy fazilatlarini alohida jonkuyarlik bilan namoyon boʻladi.

Adabiyotlar tahlili va pedagogik tajriba-sinov ishlarning birinchi bosqichi yakuni quyidagi ziddiyatlarni ochib berdi:

- pedagogik faoliyatning stereotipik va improvizatsion darajalari oʻrtasidagi qarama-qarshilik. Uni tartibga solish (rejalar, koʻrsatmalar, darsliklar, metodik ishlanmalar va boshqalar.), bir tomondan, va taʼlim jarayonida yana paydo boʻladigan pedagogik vazifalar; umuman bolalar guruhlarining va har bir bolaning doimiy oʻzgarib turadigan holatlari alohida; oʻqituvchining oʻzi psixofizik holatlarining dinamikasi, ikkinchi tomondan tayyorlangan oʻquv materialini va uni taqdim etish usuli va oʻqitish jarayonida oʻqituvchi tomonidan topilgan yangi, yanada muvaffaqiyatli yechimdir;

-oʻqituvchining doimo improvizatsiyaga muhtojligi va fandagi bu muammo boʻyicha tadqiqotlarning yoʻqligi sababli oqilona tavsiyalar yoʻqligi tufayli uni sifatli bajara olmasligi oʻrtasida qarama-qarshilik mavjud ekanligi pedagogik ilmiy kuzatishlar jarayonida aniqlandi.

Shunday qilib, hozirgi kunga qadar pedagogik improvizatsiya ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida qaralmagan, uning tushunchasi ishlab chiqilmagan.

Natijalar

Pedagogik improvizatsiyaning amaliy ahamiyati va u nazariy jihatdan rivojlanmaganligiga asoslangan holda pedagogik improvizatsiyalar asosida boʻlajak oʻqituvchilarning kreativligini rivojlantirish muammosi boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borildi.

Tadqiqot obyekti pedagogik improvizatsiya boʻlib, uning predmeti pedagogik faoliyat jarayonida improvizatsiya hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida uning muammosi, obyekti, predmeti va maqsadiga muvofiq quyidagi vazifalar:

- pedagogik improvizatsiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativligini rivojlantirishda improvizatsiyaning mohiyatini ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida tavsiflash va uning pedagogik faoliyatdagi vazifalarini aniqlash;
- pedagogik improvizatsiyaning mazmuni, tuzilishi, tipologiyasi va mezonlarini aniqlash;
- o‘qituvchining kasbiy faoliyatida improvizatsiyadan foydalanishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va asoslash, unga improvizatsiya asoslari va metodlari tizimini yaratish va amalda qo‘llash;
- o‘qituvchilarning ijodiy tayyorgarligini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish kabilar belgilab olindi va bajarildi.

Pedagogik improvizatsiyaning muhim xususiyatlarini tahlil qilish asosida, taxminimizcha, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida undan foydalanishning ilmiy asoslangan metodikasini yaratish mumkin.

Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o‘zgarishining o‘zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogenezi – tug‘ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog‘liq.

Ma’lumki, kasbiy tajriba bilim, ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijodiy, pedagogik improvizatsion faoliyat ko‘nikmalarining o‘zlashtirilishi nafaqat amaliy ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo‘lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o‘zlashtirishni talab etadi.

Kreativ shaxsning shakllanishini shaxsning o‘zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur’ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog‘liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi taqozo etadi.

So‘nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimida talaba va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish,

olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan arajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, olib borilgan tajriba-sinov ishlarining dastlabki bosqichi natijalari oliy ta'lim muassasalarida talabalarning fanlarni o'zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayotganligini, bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik improvizatsion qobiliyat yaxshi shakllanmaganligi, pedagogik improvizatsiya asosida bo'lajak o'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy izlanishlarning sustligi, ta'lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi va talabalar uchun rag'bat bildirmayotganligi kabi sabablar tadqiqod ishi mobaynida o'rganib chiqilgan holda, o'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lishi, o'quv jarayonida yetishmayotgan omil – kreativlik ekanligi aniqlandi.

Kreativlik xususiyatlari chet ellik olim Drepau Patti tomonidan ilmiy jihatdan asoslangan. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'noni tushunib olish talab etiladi [8].

Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui" sanaladi.

Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: "kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim" deb xisoblaydi.

Emebaylning yondashuvi nuqtai nazaridan esa, kreativlik "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir.

Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko'ra, ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjudligi, ya'ni bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlashlari o'rganildi.

Xulosa

Pedagogik improvizatsiya-oldindan tayyorgarlik koʻrmasdan, omma oldida, vaziyat joyida amalga oshiriladigan faoliyatning mantiqan tugallangan pedagogik qimmatli boʻlagi. Oʻqituvchining faoliyati doimo oʻzgarib turuvchi pedagogik vaziyatlarni tez tahlil qilish va baholash va tezkor ijodiy qarorlar qabul qilish texnologik qobiliyati sifatida improvizatsiya elementlarini oʻz ichiga olmasa, ijodiy boʻla olmaydi. Pedagogik improvizatsiyaning oʻziga xosligi shundaki, u tarbiyaviy xarakterga ega, pedagogik faoliyatga jozibali rang beradi, amaliyot syurprizlarini yurgizishga, hamda oʻqituvchining ijodiy gʻoyalarini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. М.: Педагогика, 1990. - 144 с.
2. Качалова, Л.П. Педагогическая импровизация в контексте формирования интереса к учительскому труду будущих учителей / Л.П. Качалова // - Мн.: Университетское, 1999. - 140с.
3. Бочарова, Т. И. Импровизация в речи учителя // Дидакт. - 1998. -- № 4. С. 64 - 67
4. Берикханова Л.Ю. Педагогическая импровизация в Деятельности учителя: Дис. . канд. пед. наук. Тюмень, 1990. – 261
5. Судженко, Г. Н. Диагностические задачи как средство определения коммуникативно-импровизационных способностей будущего педагога: автореф. дис. / Г. Н. Судженко; Моск. пед. гос. ун-т им. В. И. Ленина - М., 1993.
6. Щербакова, Т. Н. Импровизация как компонент творчества современного педагога / Т. Н. Щербакова. — Текст : непосредственный // Педагогическое мастерство : материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — Т. 0. — Москва : Буки-Веди, 2014. — С. 13-16.
7. Импровизация // Литературный Энциклопедический Словарь. М.: Советская Энциклопедия, 1987. - С.121.145.
8. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p.

